

Voorwoord bij de Nederlandse vertaling (2012)

van

DE ZEVEN BOETPSALMEN

door

DR. MARTINUS LUTHER (1483-1546)

uitgaven

Wittenberg anno 1517/1525

Korte inleiding:

In de Lente van 1517 vond de eerste druk plaats van Luthers geschriftje *De zeven Boetpsalmen*, waarbij de zogenoemde Boetpsalmen (Psalmen 6, 32, 39, 51, 102, 130 en 143) geheel opnieuw vertaald en verklaard, uitgeven werden in het Duits. Al vanaf 1513 hield Luther Latijnse Psalmvoorlezingen op de universiteit van Wittenberg. In zijn hele verdere leven zouden de Psalmen een zeer grote plaats blijven innemen in zijn prediking, voorlezingen, tafelgesprekken en brieven. Het was zijn eerste geschrift in de Duitse taal. Als zielzorger van zijn kloosterbroeders, als hoogleraar aan de theologische faculteit en als prediker in de stadskerk getuigde hij al enkele jaren van het nieuwe inzicht van Gods heilswerk dat hij in de Schrift gevonden had.

Luthers voorwoord bij de eerste uitgave in 1517:

Aan alle geliefde lidmaten van Christus, die dit boekje lezen. –

Genade en vrede van God!

Opdat, lieve vrienden van Christus, niemand zich zou verwonderen over de tekst van deze zeven Psalmen moet u weten dat deze, omwille van de duidelijkheid, op verschillende plaatsen afwijkt van de algemeen gebruikte vertaling, die overeenkomt met die van de heilige Hieronymus. Naast deze, is hier ook de vertaling uit het Hebreeuws, van deze zeven Psalmen, door doctor Johann Reuchlin in zijn *Septene* door mij gebruikt.

Bij de aantekeningen [of: glossen] van de afzonderlijke woorden evenwel en bij de uitlegging – het mag dan misschien op het eerste gehoor wat nieuw en niet direct met de klank van de woorden in overeenstemming schijnen – leek het mij toch niet gepast de Christenen te laag aan te slaan, ja, om zelfs te betwijfelen of Christus hen

nabij zou zijn. Hij zal hen immers Zelf duidelijk maken hoe ze dit alles moeten verstaan! Mijn overmoed echter om de Psalmen uit te leggen, en dat nog wel in de Duitse taal, beveel ik vrijmoedig in ieders goeddenken en beoordeling aan. Want niet aan mij of u, maar aan God alleen komt lof en eer toe zonder einde. Amen.

Broeder Martinus Luther,

Augustijner te Wittenberg – 1517

Het uitgeven van *De zeven Boetpsalmen* in het Duits was niet alleen een vrucht van Luthers al zeer vroeg begonnen liefde voor de Psalmen, maar ook van zijn liefde voor het gewone volk, van wie velen toen nog niet of nauwelijks konden lezen. Gelukkig werd er in die tijd, in de huizen, door hen die wél konden lezen, vaak aan de anderen voorgelezen. Op die manier kwam dit soort lectuur toch heel goed tot z'n recht. Dat dit boekje inderdaad bedoeld was voor de eenvoudigen, blijkt wel heel duidelijk als Luther zijn geleerde collega's en vrienden ontraadt om het aan te schaffen! Dit advies kon evenwel niet verhinderen dat *De zeven Boetpsalmen* tot de meest populaire lectuur uit de beginperiode van de reformatie zou gaan behoren. Ook Johann von Staupitz (1460-1524), biechtvader van Luther en vicaris-generaal van de orde der Augustijnen in Duitsland, raadde anderen aan, het boekje te lezen. Van 1517 tot 1524 verschenen er op verschillende plaatsen acht of negen herdrukken van *De zeven Boetpsalmen*.

Om de oorspronkelijke bedoeling en de betekenis van deze uitgave van de Boetpsalmen beter te begrijpen, is het belangrijk te weten dat Luther het gewone volk niet alleen kennis wilde laten maken met goed leesbare en duidelijke Bijbelteksten in de volkstaal, maar ook met een heldere uitleg ervan. Het één zowel als het ander was belangrijk! Die teksten had men immers al zo dikwijls in de kerk en soms ook in de huizen in het Latijn horen opzeggen. Ze hoorden bij de dagelijkse gebeden! Luther zegt erover: "Over het algemeen wordt deze Psalm [Psalm 51] een Boetpsalm genoemd, en wordt onder alle andere het meest in de kerken en onze dagelijkse gebeden gebruikt." De kennis van de Duitse teksten was echter nog geen gemeengoed – om dan maar helemaal niet te spreken over een verklaring ervan! Het was voor velen al een geheel nieuwe ervaring om die nu in hun eigen taal te horen of te lezen. Om deze Psalmen in de volkstaal weer te geven, vertaalde Luther niet alleen uit de Vulgaat maar ook uit andere Latijnse edities. In dit geval was het vooral een Latijnse vertaling van de beroemde humanist Johann Reuchlin (1455-1522) die hij volgde.

Het juiste verstaan van deze teksten uit de Psalmen achtte Luther onontbeerlijk. Een verklarende aantekening bij iedere tekst van deze uitgave was daarom erg leerzaam. Het nieuw uitgegeven boekje had wel enige overeenkomsten met andere middeleeuwse lectuur, waartoe – naast andere edities van de zeven Boetpsalmen –

ook de *Biechtboeken* en *Zonderegisters* behoorden. Dit waren ook geschriften waarin zeer diep werd ingegaan op de zonde en de verdorvenheid van de mens. Ook déze geschriften waren bedoeld als opwekking tot het doen van boete. Dat wil zeggen: tot berouw, vernedering en bekering enzovoort. Het verschil tussen dit middeleeuwse genre en *De zeven Boetpsalmen* is echter groter dan de overeenkomst! De boete – dus berouw, vernedering en bekering enzovoort – zoals doorgaans in dit soort middeleeuwse lectuur werd voorgesteld, zou namelijk verdienstelijk zijn voor God en bekwaam zijn om de weg te banen tot de eeuwige zaligheid. De uiterste consequentie hiervan was tenslotte het letterlijk *kopen* van de vergeving der zonden met geld: de aflaathandel. Dit alles is echter duidelijk niet meer de manier waarop Luther in zijn uitgave van *De zeven Boetpsalmen* dit soort zaken benadert.

Zonder omwegen en zonder zich te laten afleiden door dingen van de buitenkant, dringt Luther van het begin tot aan het einde van dit boekje door tot de vraag: wordt een mens gerechtvaardigd door eigen vroomheid en doen of door genade alleen? De mens moet tot niets worden, opdat God in hem kan leven en Zijn werk doen. Dat is het thema, waarop Luther met grote kracht zal blijven hameren. Het zou eentonig zijn, als het geschrevene niet zo bewogen was door eigen ervaring: we horen de klop van zijn hart in de angst om menselijke doemwaardigheid, in de grote vreugde van de verlossing om Christus' wil.

Toelichting bij de inhoud:

In de eerste plaats moeten we bij het lezen van *De zeven Boetpsalmen* het eerder genoemde verschil – tussen verdienste en genade – ook opmerken en begrijpen. Het is duidelijk dat Luther met dit boekje al vóór 31 oktober 1517 ingaat tegen de gevestigde kerkleer van zijn tijd. Het hele boekje is als het ware één aanklacht tegen elke vorm van *mensenverdiense* of *mensenboete* die zich altijd weer boven de rechtvaardigheid, die alleen uit het geloof is, wil verheffen. Op dit punt is de menselijke natuur nog niets veranderd! Het is juist déze inhoud die dit boekje zo tijdloos maakt. Een nieuwe vertaling ervan uit het Duits is daarom ook in onze tijd niet overbodig. Boete, als *bekering* in de zin van verbetering, of in welke zin dan ook, is bij Luther in 1517 geen werk meer waardoor we iets verdienen of waardoor we zalig kunnen worden. Niet de boete – als verdienstelijk werk – maar de rechtvaardiging van de goddeloze, alleen door het geloof, komt bij Luther in *De zeven Boetpsalmen* meer en meer centraal te staan.

In de tweede plaats is het bij het lezen van dit boekje ook van belang te overwegen dat in deze Psalmen voornamelijk de geestelijke ondervindingen van de gelóvigen beschreven worden. Dus de vruchten van het geloof. David – of een andere psalmdichter – die hier aan het woord is, was al een ware gelovige vóór hij de woorden van deze Psalmen schreef. Zodoende wordt hier niet in de eerste plaats

een wettische overtuiging van zonde beschreven – dus een soort *boete* die mogelijk in sommige gevallen aan het geloof zou kunnen voorafgaan – maar juist het voortdurende ootmoedige, nederige en boetvaardige leven van alle ware gelovigen. Luther heeft zijn mening over het laatst genoemde nog in hetzelfde jaar 1517 bij een andere gelegenheid duidelijk aangegeven. Namelijk bij het publiceren van zijn 95 stellingen tegen de aflaat. De eerste stelling luidt dan als volgt: ‘Als onze Heere en Meester Jezus Christus spreekt: *doet boete, etcetera*, dan wil Hij dat het gehele leven van de gelovigen op aarde een gestadige en onophoudelijke boete zal zijn.’

In de derde plaats mogen we de verklaring, die Luther van deze Boetpsalmen geeft, niet los zien van betekenis van de doop. Het afsterven of ondergaan van de oude mens en het opwassen of opkomen van de nieuwe mens. De lezers van *De zeven Boetpsalmen* waren – dat is bijna zeker – zonder uitzondering gedoopte christenen, die hier door Luther over de doop *breder onderwezen* werden. Voor Luther wáren het ook christenen. Dat dit werkelijk zijn manier van benadering was, blijkt duidelijk uit het voorwoord bij de uitgave van 1517, als hij hen groet met: ‘Aan alle geliefde lidmaten van Christus die dit boekje lezen’, en ook in de aanhef: ‘Lieve vrienden van Christus’. In feite wijst hij hen – zonder dat steeds met veel woorden aan te geven – op hun christen-zijn en plaatst hen zó voor de spiegel van hun doop. Wat wil dit eigenlijk zeggen?

Al was het alleen al vanwege de hevige discussies die in onze tijd over het sacrament van de doop gevoerd worden, willen wij hieraan graag aan de hand van Luthers eigen geschriften nog wat meer aandacht besteden in verband met de inhoud van *De zeven Boetpsalmen*. We zullen hier Luther zelf aan het woord laten voorzover het de *boete* in de betekenis van de doop betreft.

In zijn *Grote Catechismus* ⁽¹⁾ zegt Luther in 1529 het volgende: “Nu echter moeten wij ook weten wat de doop betekent en waarom God juist zulke uiterlijke tekenen en handelingen bij dit sacrament heeft ingesteld waardoor wij om te beginnen worden opgenomen in de christenheid. (...) Deze twee zaken, in het water ondergaan en weer opkomen, duiden op de kracht en de werking van de doop, die niets anders is dan het doden van de oude Adam en daarna het opstaan van de nieuwe mens. Twee zaken die ons leven lang in ons zullen voortgaan, zodat een christelijk leven niets anders is dan een dagelijkse doop, eenmaal begonnen en gedurig daarin voortgegaan. (...) Dat is het goede gebruik van de doop, onder de christenen, aangeduid door: ‘waterdoop’ of ‘dopen met water’ (vgl. Johannes 1:26). Als dit niet gebeurt en als aan de oude-mens de vrije teugel wordt gelaten, zodat die alleen maar sterker wordt, dan wil dat zeggen dat de doop niet in gebruik is, maar dat tégen de doop wordt ingegaan. (...) Daarentegen: als men christen is geworden, dan neemt de oude-mens dagelijks af, net zo lang tot hij geheel teniet gaat. Dat betekent: echt in de doop gekropen zijn en er dagelijks weer uitkomen. (...) Hier ziet u dus dat de doop, zowel met zijn kracht als door zijn betekenis, ook het derde sacrament in zich bevat, namelijk de boete, die eigenlijks niets anders is dan de doop. Want wat

wil de boete anders zijn dan het uit alle macht bestrijden van de oude-mens en het binnengaan in een nieuw leven? Daarom, wanneer je leeft in de boete, dan wandel je in de doop, die dat nieuwe leven niet alleen aanwijst, maar ook bewerkt, aanvangt en voortzet. Want daarin wordt geschonken: genade, Geest en kracht om de oude-mens er onder te krijgen, opdat de nieuwe tevoorschijn zal komen en sterk zal worden.” Tot zover Luther in zijn *Grote Catechismus*.

In zijn *Sermoen over het Sacrament van de Doop* ⁽²⁾ zegt Luther in 1519 het volgende: “Wat de doop betekent? Het sterven of verdrinken van de zonde. Maar dit gebeurt in dit leven niet volkomen. Eerst dan wanneer de mens ook lichamenlijk sterft en geheel tot stof vergaat. Het sacrament zelf, het teken van de doop, is spoedig gegeven, zoals we dat voor onze ogen zien gebeuren. Maar de betekenis – de geestelijke doop – het verdrinken van de zonde, duurt ons leven lang en wordt pas bij de dood geheel voltooid. Want dan gaat de oude mens pas echt begraven worden in de dood. Dan gebeurt wat de doop betekent. Daarom is dit hele leven niets anders dan een voortdurend geestelijk dopen tot de dood toe. Wie gedoopt wordt, die wordt tot de dood veroordeeld. (...) Anderen zijn er die denken dat ze hun zonden met boetedoening kunnen uitdelgen en afdoen. Ze komen zo ver, dat ze de doop niet meer hoogschatten, net alsof ze de doop alleen maar nodig hebben gehad om er uit opgeheven te worden. Ze weten niet dat de doop het hele leven door, tot in de dood, ja, tot op de jongste dag van kracht blijft, zoals hierboven gezegd is. (...) Immers, ook het sacrament van de boete is gebaseerd op dit sacrament van de doop. (...) Hieruit volgt, dat de doop het lijden en – wel op een bijzondere manier – de dood tot iets nuttigs maakt, iets wat hélpert, zodat ze slechts het werk van de doop moet dienen, namelijk, de zonde doden, want op een andere manier kan het niet gebeuren. Wie de doop recht wil doen en verlost wil worden van de zonde, die moet sterven.” Tot zover Luther in zijn *Sermoen over het Sacrament van de Doop*.

In de vierde plaats wordt in dit boekje de *boete* beschreven als een voortdurend lijden van de gelovige. Dat is dan hier het steeds méér gelijkvormig worden aan het lijden van Christus. Dat is het voornaamste in de boete. Daarbij hoort Luther niet alleen David, maar ook Christus spreken in de Psalmen. De gehele omvang van die gedachten bij Luther laat zich echter niet in een korte beschrijving weergeven. Luther noemt het de theologie van het kruis. Daar zegt hij iets van in de uitleg van de laatste Boetpsalm: ‘De psalmist is nu een, aan Christus gelijkvormig gemaakt, waarachtig mens, die in zijn binnenste geheel geen troost meer vindt en bedroefd van geest is – in voortdurend verlangen naar Gods genade en verlossing. En toch krijgt hij, als hij over dit kruis met anderen wil spreken en hen daarover wil onderwijzen, niet alleen geen medelijden of begrip, maar verdient daarmee slechts ondank en haat. Op die manier wordt hij – uitwendig en inwendig – met Christus gekruisigd. Want de verwaande heiligen nemen in hun vermetelheid een houding aan alsof ze dadelijk [dus zonder met Christus gekruisigd te zijn] zullen opvaren naar de hemel. Vrees voor de hel en dorst naar de genade kennen ze niet.’ Tot zover dit citaat uit de laatste Boetpsalm.

Verantwoording:

Wat Luthers vertaling van de Bijbelteksten betreft: in het boekje uit 1517 was deze nog geheel op verschillende Latijnse vertalingen gebaseerd. In 1525 werden er duidelijk veranderingen en verbeteringen doorgevoerd. Niet alleen Luthers kennis van het Hebreeuws, maar ook zijn eigen theologische inzichten waren sinds 1517 verder ontwikkeld. Vandaar dat het nu bij de herziening in 1525, waarin nu wél de direct uit het Hebreeuws vertaalde teksten weergegeven werden, nodig en nuttig was om de wat gezochte vertalingen en verklaringen van de Latijnse teksten uit 1517 aan te passen.

Wat Luthers verklaringen betreft: de herziening in 1525 bestond hier voornamelijk uit het weglaten van sommige zinnen, die sinds Luther uitging van de Hebreeuwse tekst, niet meer overeenkwamen met zijn verklaring van de oorspronkelijke Latijnse versie van Johann Reuchlin. In feite was de uitgave van 1525 een vereenvoudiging, tenminste als we die vergelijken met die van 1517. Het zou goed mogelijk zijn dat Luther, gelijk met deze herziene uitgave, zijn aanvankelijk doel om vooral voor de *eenvoudigen* te schrijven, nog doelbewuster gerealiseerd heeft. Er zijn eigenlijk geen voorbeelden te noemen waarbij Luther inhoudelijk iets nieuws toevoegt aan de oorspronkelijke uitgave. Luthers *herziening* van *De zeven Boetpsalmen* uit 1525 is dan ook zeker geen aanwijzing dat hij inmiddels tot andere inzichten gekomen zou zijn wat betreft zijn verklaring van deze Psalmen uit 1517. Het levert eerder het bewijs dat hij over de hoofdzaken, die hij in deze eerste verklaring aan de orde stelt, in 1525 nog niet van mening veranderd is.

Vanzelfsprekend is het van belang wat Luther zelf zegt in het nieuwe, maar korte voorwoord bij de herziening uit 1525: “Onder de eerste boekjes die ik destijds [in 1517] liet uitgeven, waren ook de zeven Boetpsalmen, met een verklaring ervan. En hoewel er niets verkeerd in geleerd is, werd toch soms de bedoeling van de tekst gemist. Dat overkomt alle leraars immers bij de eerste poging, ook de oude, heilige vaders. Zij hebben – zoals Augustinus zelf ook toegeeft – zich in het schrijven en onderwijzen dagelijks verbeterd. Zo was dit boekje destijds, toen er niets beters voorhanden was, goed genoeg en geschikt. Nu staat de zon van het evangelie echter op middaghoogte en geeft een helder licht. Ook ikzelf ben sinds die tijd verder ontwikkeld. Daarom heeft het mij goed gedacht dit boekje opnieuw uit te geven: bijgewerkt en nu op de correcte tekst gefundeerd. Hiermee vertrouw ik alle lezers toe aan de genade van God. Amen.”

Wat de Nederlandse vertaling van het boekje *De zeven Boetpsalmen* betreft: bij het vertalen is gekozen voor Luthers herziene editie uit 1525. Alle gebruikte Bijbelteksten, uitgezonderd twee teksten uit Jeremia – waarbij Luthers Bijbeleditie uit 1545 gebruikt is – zijn volgens de door Luther weergegeven tekst uit 1525 vertaald. Het opschrift van een Psalm rekent Luther niet het eerste vers te zijn. Verder worden in de oorspronkelijke tekst sommige psalmverzen – naar het schijnt – willekeurig

gesplitst of samengevoegd. Zodoende komt de nummering van de aanvankelijk aangegeven verzen niet altijd overeen met die van dezelfde verzen in de hoofdtekst van deze WA weergave. Deze nummering van psalmteksten komt mogelijk ook niet overeen met de vers-nummers in een door uzelf gebruikte Bijbelvertaling. In bepaalde verklaringen wijkt de binnen Luthers verklaring gebruikte Bijbeltekst iets af van de aanvankelijk voorgestelde tekst. In sommige gevallen is door de vertaler teruggegaan naar de uitgave van 1517. Dit met de bedoeling enkele woorden of zinnen beter en begrijpelijker te vertalen. Verder, om de leesbaarheid van dit boekje te bevorderen, was het herhaaldelijk nodig de oorspronkelijk soms zeer lange zinnen te delen. De tussen vierkante haken [...] geplaatste tekst is geen deel van de originele uitgaven, maar door de vertaler toegevoegd.

Voor belangstellenden: de bronweergaven in het Duits zijn eventueel te vinden op onze website www.maartenluther.com onder Duits: Weimarer Ausgabe (WA).

Duitse tekst van de Boetpsalmen, uitgave 1517: WA 1, (152) 158-220

Duitse tekst van de Boetpsalmen, uitgave 1525: WA 18, (467) 479-530

De door Luther toegepaste veranderingen in twee kolommen: WA 18, (467) 470-475

(1) Citaat uit de Grote Catechismus: *Deudsch Catechismus*, 1529, WA 30.1, S 212 – 222

(2) Citaat uit Sermoen over het Sacrament van de Doop: *Ein Sermon von dem Sacrament der Taufe*, 1519, WA 2, S 714 vv

HCVW